

1. Història

El 1945, el món es va començar a recuperar de la segona guerra mundial en trenta anys. S'estima que hi van morir entre setanta-cinc i vuitanta-cinc milions de persones, i moltes més van resultar greument ferides. Europa estava en ruïnes. L'Alemanya nazi i la Unió Soviètica van ser les que van quedar més devastades, però gairebé tots els països europeus es van veure greument afectats per la seva participació, destrucció i ocupació. Milions de membres de col·lectius minoritaris havien perdut la vida als camps de concentració i d'extermini nazis, sobretot jueus, gitans i sints, homosexuals i comunistes.

Mentre Europa es recuperava d'una divisió entre feixistes i antifeixistes, estava endinsant-se en una altra entre comunistes i anticomunistes. La Guerra Freda va separar Europa en l'Oest capitalista i majoritàriament democràtic i l'Est autoritari i socialista. Aquesta divisió era anterior a la Segona Guerra Mundial, i els dos blocs es van unir només per fer front a l'amenaça compartida del feixisme, perquè l'antifeixisme era un dels pocs valors que compartien tant comunistes com demòcrates liberals —malgrat el cínic pacte que van signar Hitler i Stalin entre el 1939 i el 1941—. Però, és clar, tan aviat com van haver aniquilat el feixisme, tots dos grups es van convertir novament en enemics mortals.

El consens antifeixista sobreviuria a la Guerra Freda, malgrat les diferències fonamentals entre diversos països i regions pel que fa al tractament de la ultradreta a la postguerra. Als es-

tats comunistes, totes les idees i els moviments *feixistes* van ser prohibits, com qualsevol altres idees i moviments que no fossin comunistes. La majoria de col·laboradors i feixistes de l'Europa de l'Est van ser assassinats a la guerra i durant la repressió de la postguerra, o bé van aconseguir escapar, principalment cap a Amèrica, on s'integraven en comunitats d'emigrants anticomunistes més àmplies que sovint ja tenien idees força dretanes.

Tot i que la majoria de les democràcies occidentals també van passar per un curt període de repressió —en part extrajudicial i violenta— dels feixistes i dels col·laboracionistes locals, particularment als països que van ser ocupats per l'Alemanya nazi, molts tenien restriccions legals més ambivalents sobre les idees i els moviments d'ultradreta. Els països que no havien estat ocupats, com el Regne Unit i els Estats Units, amb prou feines van introduir algunes restriccions, mentre que d'altres, especialment Alemanya i Itàlia, van prohibir oficialment les idees i els moviments *neofeixistes* (vegeu el capítol 8). A pesar dels sistemes legals divergents i de les pressions socials, la lliçó general que es va treure de la Segona Guerra Mundial va ser que *mai més*. Aquest sentiment també era al cor del procés d'integració europea, l'objectiu de la qual era unir economies i agrupar la sobirania per crear un bastió contra el nacionalisme.

Tres onades de la ultradreta de la postguerra (1945-2000)

El 1988, el polítòleg alemany Klaus von Beyme¹ va identificar tres onades diferents de la ultradreta de l'Europa occidental de la postguerra. Encara que hi ha un cert debat sobre les característiques exactes i la cronologia de les diverses onades, el model de Von Beyme proporciona un esquema bàsic de les formes en què la ultradreta es va organitzar durant la segona meitat del segle xx.

El neofeixisme (1945-1955)

En l'escenari immediatament posterior a la derrota del feixisme, la política ultradretana tenia la mirada posada en el passat més que en el futur. Com que gairebé tots els grups i activistes de la ultradreta havien col·laborat amb els feixistes durant la guerra, hi havia un rebuig gairebé universal per la política ultradretana, i en alguns països com Alemanya i els Països Baixos tots els nacionalismes tenien molt mala consideració. La majoria dels europeus que havien simpatitzat ideològicament amb els règims feixistes o que hi havien col·laborat aprofitant l'avinentsa es van adaptar a la nova realitat democràtica, ja fos tornant-se apolítics o fins i tot treballant dins dels partits i del nou sistema.

D'altra banda, el petit col·lectiu de feixistes que es van mantenir lleials a la causa i que no estaven —o ja no estaven— emprisonats va treballar principalment als marges de la societat. Habitualment se'ls anomenava *neofeixistes*, però en realitat no tenien gairebé res de nou. Eren feixistes que es van mantenir lleials a la ideologia anterior, que s'organitzaven principalment en organitzacions socials, proporcionant companyonia i suport social als *herois* i *màrtirs* de la causa feixista. Entre els grups més importants hi havia els que donaven suport als excombatents del front de l'est —sobretot els de les Waffen SS— i les seves famílies, com el Fons Saint-Martin belga i l'Associació d'Ajut Mutu dels Antics Membres de les Waffen SS alemanya, que vetllaven per milions d'infants i esposes que havien perdut els pares i els marits i que s'havien quedat sense cap pensió de l'estat, perquè els seus països els consideraven traïdors.

Per molt que els (neo-)feixistes volguessin continuar políticament actius, no els quedava altra opció que operar en un clima jurídic i polític hostil. Encara que procuressin no mostrar-se obertament neofeixistes, les organitzacions ultradretanes en-

capçalades per feixistes que havien ostentat alts rangs no solien aconseguir suport popular, i sovint s'enfrontaven a una repressió estatal important. La majoria de partits polítics ultradretans no participaven en les eleccions, i si ho feien, es quedaven molt per sota del llindar electoral de representació parlamentària. Molts partits (neo-)feixistes van ser prohibits durant els anys cinquanta, inclosos el Partit Socialista del Reich (SRP) alemany el 1952 i el Moviment Social Europeu Nacional holandès el 1956.

L'excepció més destacada va ser el Moviment Social Italià (MSI), dirigit per un exfuncionari del govern feixista, Giorgio Almirante, que no ocultava gens ni mica les seves credencials —es diu que la sigla del partit en realitat significa «Mussolini Sei Immortale», 'Mussolini, sou immortal'—. Tot i que la nova Constitució italiana afirma explícitament que «queda prohibida la reorganització, sota qualsevol forma, del dissolt Partit Feixista», l'MSI va entrar al parlament el 1948 i s'hi va mantenir representat fins a la seva reconversió en la *postfeixista* Aliança Nacional el 1995. Fins i tot va donar suport parlamentari al breu govern Tambroni el 1960.

Fora d'Europa, les idees neofeixistes es representaven sovint des d'organitzacions d'emigrants de l'Europa de l'Est a Amèrica i Austràlia. Aquest fet va ser reforçat per l'arribada d'exmilitants i expolítics feixistes, particularment dels règims col·laboracionistes a Croàcia, Hongria i Eslovàquia, després del final de la Segona Guerra Mundial. A l'Amèrica Llatina, alguns grups més o menys rellevants es movien sota una forta influència per part dels règims ultradretans de l'Estat Nou a Portugal, liderat per António Salazar, i, particularment, de la Falange de Francisco Franco a Espanya.

En un intent de trencar amb la seva marginació nacional, alguns líders feixistes van intentar organitzar-se en l'àmbit inter-

nacional. El cas més conegut va ser el Moviment Social Europeu (ESM), inspirat en l'èxit de l'MSI i fundat en un congrés celebrat a Malmö, Suècia, el 1951. Tot i que va reunir els activistes de la ultradreta més cèlebres de l'època, així com representants dels partits ultradretans més rellevants —inclosos l'MSI i l'SRP—, l'ESM mai va deixar de ser un projecte marginal al llarg la seva curta vida, i el 1957 ja era a les acaballes. Aquest mateix destí és el que van trobar altres temptatives de col·laboració ultradretana, incloent diversos intents de desenvolupar un nacionalisme europeu per part de persones com el feixista britànic Oswald Mosley —que també estava involucrat en l'ESM— i l'advocat i polemista estatunidenc Francis Parker Yockey, fundador del partit ambiciosament anomenat Front d'Alliberament Europeu, que va existir entre el 1949 i el 1954.

El populisme de dretes (1955-1980)

Als marges de les societats occidentals seguia havent-hi petits grups neofeixistes, però les dècades posteriors van presenciar l'aparició de diversos polítics i partits populistes de dretes que es definien més aviat per la seva oposició a les elits de la postguerra que no pas per una ideologia i uns règims derrotats. Encara que aquests partits comptaven amb la participació d'antics feixistes, no eren neofeixistes en termes d'ideologia ni dels seus integrants. Per damunt de tot, es revoltaven contra les condicions de la postguerra, sobretot contra la marginació de les perifèries rurals i contra el desenvolupament de l'estat del benestar.

Si bé ja hi havia hagut alguns partits populistes de dretes, com el Partit Nacional Agrari a Irlanda i el Front de l'Home Comú a Itàlia a la dècada dels anys quaranta, el moviment decisiu va ser la Unió per la Defensa dels Comerciants i els Artesans, més conegut com els *poujadistes*, pel nom del seu líder Pierre

Poujade. El poujadisme incloïa diverses característiques del feixisme, com el culte al líder i un antiparlamentarisme estrident —Poujade definia l'Assemblea Nacional com «el bordell més gran de París»—, però no era obertament antidemocràtic.

Es va convertir en un moviment de masses de la nit al dia. El 1955 ja acumulava uns quatre-cents mil membres, i a les eleccions del 1956 ja va obtenir cinquanta-dos escons amb el nom d'Unió i Fraternitat Francesa. Quan el general Charles de Gaulle va fundar la Cinquena República el 1958, els poujadistes van desaparèixer ràpidament de la política francesa, però hi van deixar un llegat important: Jean-Marie Le Pen era el líder del seu moviment juvenil, i el 1956 va ser escollit parlamentari, de manera que es va convertir en la persona més jove que accedia a aquest càrrec en tota la història de la postguerra francesa, una gesta que la seva neta Marion Maréchal-Le Pen repetiria el 2012.

Després dels poujadistes van sorgir partits populistes rurals similars, principalment el Partit dels Agricultors als Països Baixos, però els partits populistes dretans més importants de la segona onada que van sorgir més endavant tindrien un perfil diferent. El 1973 el Partit del Progrés va sorprendre l'establishment polític danès desprevingut quan va assolir el 15,9% dels vots en la seva primera participació en unes eleccions —el partit havia estat fundat tot just l'any anterior per l'idiosincràtic advocat i personalitat televisiva Mogens Glistrup—. També el 1973, un partit similar, inicialment anomenat Partit d'Anders Lange per una Forta Reducció dels Impostos, les Obligacions i la Intervenció Pública, però rebatejat el 1977 com el Partit del Progrés, va obtenir un modest 5% dels vots a Noruega. La millor descripció per a tots dos Partits del Progrés, però, és la de *populistes neoliberals*, per les seves protestes contra els impostos elevats i el govern intervencionista —el partit danès volia desballestar Defensa per

complet, i va presentar una proposta per substituir les funcions del ministeri per un missatge de contestador automàtic que digués «Ens rendim» en rus.

A més, alguns dels nous partits d'ultradreta que es van fundar eren híbrids, és a dir, una combinació de la vella extrema dreta —sovint neofeixista— i les noves idees de la dreta radical i els seus membres. El primer partit d'aquestes característiques possiblement va ser l'Acció Nacional pel Poble i la Nació, fundat el 1961 a Suïssa, però el més important i durador va ser el Partit Nacional Democràtic d'Alemanya (NPD), creat el 1964. Fundat per exfuncionaris nazis, l'NPD es va centrar principalment en qüestions de la postguerra, inclòs el tema més important del futur: la immigració no-europea. De la mateixa manera, el Front Nacional (NF) britànic, un partit cruament racista fundat el 1967 a partir de la fusió de grups més petits, va tenir un cert impacte local cap a finals dels anys setanta, parapetant-se rere consignes com «*Stop Immigration*» i «*Make Britain Great Again*» —'Aturem la immigració' i 'Fem la Bretanya Gran una altra vegada', respectivament.

Als Estats Units, el populisme de dretes operava principalment dins del moviment anticomunista general, amb la Societat John Birch i el senador Joseph McCarthy com els representants més infames. Aquest corrent va recobrar forces amb la campanya presidencial del senador republicà Barry Goldwater, que, tot i que va acabar amb una derrota clamorosa, va plantar la llavor per al naixement d'una subcultura conservadora nova i més radical. Tot i així, el moment àlgid de la dreta radical va ser la cursa presidencial del governador d'Alabama George Wallace el 1968 amb el Partit Independent Americà. Amb una candidatura explícitament racista i una defensa vehement de la segregació racial, Wallace va ser l'únic candidat d'un tercer partit a guanyar estats

durant l'era de la postguerra —ni més ni menys que cinc, tots de l'antic Sud confederat—. Aquest fet representava només una part de l'oposició racista més àmplia contra l'abolició de la segregació als antics estats confederats, que també incloïa l'infame Ku Klux Klan (KKK). Aquesta organització, que ja havia operat anteriorment en dues ocasions, a les acaballes de la dècada del 1860 i de la del 1920, en la seva tercera aparició als anys seixanta del segle passat va reunir fins a cinquanta mil persones, així com el més respectable Consell dels Ciutadans, que va aplegar una massa social d'uns dos-cents cinquanta mil membres.

La dreta radical (1980-2000)

La primera onada significativa de la ultradreta a l'Europa occidental va arrencar a la dècada dels anys vuitanta, i no va guanyar protagonisme fins als noranta. Alimentant-se de l'atur i la immigració massiva, i encara que fos amb un decalatge de gairebé una dècada, els partits de la dreta radical a poc a poc van començar a accedir als parlaments nacionals. El primer va ser el Bloc Flamenc (VB), que va entrar al parlament belga amb una aliança electoral el 1978, seguit pel Partit de Centre neerlandès, que va assolir representació parlamentària el 1982. Els dos partits van aconseguir un suport modest, al voltant d'un 1%, que es va traduir en un escó en els sistemes electorals altament proporcionals dels seus respectius països. El 1986, l'FN francès, que havia estat fundat catorze anys abans i que fins llavors no havia fet sort a les eleccions nacionals, es va beneficiar d'un canvi en el sistema electoral per convertir el seu 9,6% dels vots en trenta-cinc escons. Al cap de dos anys, França va fer marxa enrere i va tornar al seu sistema anterior basat en la majoria, amb la qual cosa va aconseguir el que pretenia: l'FN va obtenir un percentatge dels vots idèntic, però no va assolir ni un sol escó.

A més de l'aparició de diversos partits nous de la dreta radical, com Els Republicans a Alemanya i els Demòcrates de Suècia (SD), la tercera onada també va veure com altres partits de primera fila, com ara l'FPÖ a Àustria i el Partit Popular Suís (SVP), es transformaven en partits populistes de la dreta radical seguint l'estela dels seus nous líders —oficials o no— Jörg Haider i Christoph Blocher, respectivament. Aquestes partits van aconseguir establir-se en el panorama polític molt millor que els partits ultradretans anteriors —sense comptar l'MSI— i, amb algunes excepcions, segueixen sent rellevants avui dia.

Després de la caiguda del comunisme el 1989, la ultradreta també va brotar a diversos països postcomunistes, encara que inicialment en formats més aviat regionals. Així, partits com el Partit Croat dels Drets i el Partit Nacional Eslovac (SNS) van recuperar la ideologia i fins i tot algunes personalitats dels partits feixistes dels anys trenta i quaranta, i d'altres van fusionar característiques ultradretanes amb la nostàlgia comunista, com el Partit de la Gran Romania. Al mateix temps, diversos polítics de la ultradreta van obtenir càrrecs a través de les llistes de partits no ultradretans, com és el cas del Partit Socialista Búlgar, el Partit Comunista de la Federació Russa i l'Aliança Democràtica de la Dreta a Polònia.

Amb el canvi de segle, la dreta radical populista s'havia convertit en la ideologia dominant de la ultradreta europea. Diferències nacionals i regionals a part —per exemple, a l'Europa de l'Est l'oposició a la immigració no-europea era menys important, mentre que el rebuig dels gitanos era gairebé inexistent a l'Europa occidental—, gairebé tots els partits rellevants de la ultradreta combinaven el nativisme, l'autoritarisme i el populisme (vegeu el capítol 2). Arremetien contra els immigrants o les minories indígenes i contra les elits europees i nacionals, i es pre-

sentaven a si mateixos com la veu del poble que deia el que la gent pensava.

Durant els anys vuitanta només es van presentar a eleccions un grapat de partits populistes de la dreta radical, amb una mitjana de només un 2,3% dels vots als països on van participar, i un 1,1% a Europa en general. A la dècada dels noranta, en canvi, la majoria de països europeus tenien almenys un partit d'ultradreta a les eleccions, amb un 4,4% dels votants de mitjana (vegeu la taula més avall). En aquest sentit, les diferències entre l'Europa oriental i l'occidental eren significativament menors del que es pensava en general, encara que el resultat més elevat a l'Europa de l'Est fos molt major que a l'Europa occidental: un 45,2% a Croàcia contra un 26,9% a Suïssa.

Tot i que la volatilitat electoral i organitzativa era notable, amb diversos partits que emergien i desapareixien ràpidament, sobretot en els sistemes de partits extremament inestables de l'Europa de l'Est, diversos partits de la dreta radical populista van començar a establir-se dins dels sistemes polítics nacionals al llarg de la dècada dels noranta. Per exemple, l'FN, la LN i el VB van passar a formar part dels partits establerts als seus països respectius, encara que en la majoria dels casos es quedessin fora de l'establishment polític. A causa del seu limitat èxit electoral, però també de les seves diferències ideològiques, personals i tàctiques, la ultradreta europea va ser incapaç en gran manera d'unir-se transnacionalment. Els grups polítics del Parlament Europeu tendien a incloure només un grapat de partits, i duraven poc a causa dels desacords tant dins de les seves estructures internes com entre ells mateixos (vegeu el capítol 3).

Mitjana de vot per als partits ultradretans en eleccions parlamentàries nacionals en països de la Unió Europea (1980-2018, per dècada)

| ANYS | VOT MITJÀ (%) | PAÏSOS | PARTITS |
|---------|---------------|--------|---------|
| 1980-89 | 1,1 | 17 | 8 |
| 1990-99 | 4,4 | 28 | 24 |
| 2000-09 | 4,7 | 28 | 24 |
| 2010-18 | 7,5 | 28 | 34 |

Nota: Les mitjanes es basen en els vint-i-vuit països que conformaven la Unió Europea el 2018. La puntuació de la dècada dels anys vuitanta només reflecteix els estats de l'Europa occidental, ja que l'Europa de l'Est encara estava sota el règim comunista en aquell moment. (Font: ParlGov)

Fora d'Europa, els partits ultradretans es van posicionar com a actors importants dins del sistema de partits fragmentat d'Israel —amb partits com el Moledet i Tkuma, que van entrar al Parlament com a part de l'aliança electoral Unió Nacional el 1999—. Encara que el partit neofeixista Kach, del rabí Meir Kahane, així com el seu successor Kahane Lives, van ser prohibits per l'estat el 1994, el kahanisme es convertiria en la tendència dominant de la ultradreta israeliana a la quarta onada. A Sud-àfrica, organitzacions obertament racistes com el Moviment de Resistència Afrikaner van perdre suport després de la fi del règim de l'apartheid el 1994, i van derivar progressivament cap a una espiral de violència política.

Els grups ultradretans dels Estats Units només existien a la perifèria política, encara que alguns polítics van provar de fonamentar una base dins del Partit Republicà, com l'exmembre del KKK «Gran Mag» David Duke i el periodista paleoconservador i polític Patrick «Pat» Buchanan. A Austràlia, Pauline Hanson va ser elegida com a independent el 1996 després que el Partit Libe-

ral d' Austràlia li retirés el suport per les seves declaracions despectives sobre els aborígens australians. L'any següent va fundar el Partit Una Nació (ONP), que va aconseguir alguns èxits inicials però que també va patir molta divisió i tensions internes. El 1980 es va fundar el BJP a l'Índia sobre les bases dels partits Bharatiya Jana Sangh i Janata, i ben aviat va desafiar el domini de l'hegemoní Partit del Congrés.

La quarta onada (2000-present)

Al segle XXI, la ultradreta ha encetat una quarta onada, perquè ha aprofitat tant electoralment com políticament tres *crisis*: els atacs terroristes de l'11 de setembre del 2001 —i els posteriors—, la crisi financera del 2008 i la *crisi dels refugiats* del 2015. Encara que de formes diferents, totes les democràcies occidentals s'hi van veure afectades. El seu *statu quo* polític nacional i internacional es va sacsejar, i va sorgir una onada de protesta islamòfoba i populista sense precedents.

El que caracteritza la quarta onada, i la diferencia respecte de la tercera, és la incorporació de la ultradreta a l'escenari polític. Després del 1945, la política d'ultradreta es considerava fora dels límits per als principals partits i polítics, malgrat algunes excepcions notables —com l'Europa de l'Est a la dècada dels noranta i el sud dels Estats Units a la dels seixanta—, però les coses avui en dia ja no són així. A cada vegada més països, els partits de la dreta radical populista i els seus polítics es consideren *koalitionsfähig* —‘acceptables per a coalicions’— per a la dreta, i fins i tot de vegades per a l'esquerra. Encara més, les idees de la dreta radical populista —i fins i tot algunes de l'extrema dreta— es debaten obertament en els principals cercles polítics, i els partits de primera fila adopten polítiques populistes de la dreta radical, encara que generalment sigui de forma —una mica— més moderada.

Una altra característica de la quarta onada és l'heterogeneïtat de la ultradreta, fins i tot dins del subgrup dels partits polítics d'èxit. Si bé encara són els mateixos de sempre els que en constitueixen el nucli —és a dir, els partits populistes de la dreta radical que emergeixen dels marges polítics—, ara els complementen una sèrie inquietant de nous partits d'ultradreta. Els més importants són partits conservadors reconvertits, com ara l'Aliança de Joves Demòcrates - Unió Cívica Hongaresa (Fidesz) o Llei i Justícia (PiS), a Polònia. Altres partits importants de l'Europa occidental ja s'havien transformat abans en partits de la dreta radical, però, mentre que l'FPÖ o l'SVP ho van fer estant a l'oposició, el Fidesz i el PiS ho van fer quan eren al govern. Encara és més sorprenent la irrupció de partits de l'extrema dreta als parlaments nacionals, com el neonazi Alba Daurada (XA) a Grècia o el Partit Popular Nostra Eslovàquia (LSNS), que el 2015 es va rebatejar com a Kotleba - Partit Popular Nostra Eslovàquia en honor al seu líder Marian Kotleba.

Fins i tot si limitem la nostra anàlisi als partits populistes de la dreta radical, és a dir, els mateixos de sempre, veiem un canvi fonamental al segle XXI. En primer lloc, la majoria han guanyat significativament més suport. Els partits ultradretans van obtenir una mitjana del 4,7% del vot durant la primera dècada del segle, i un 7,5% durant la segona, concretament entre el 2010 i el 2018 (vegeu la taula anterior). En segon lloc, els partits de la dreta radical populista van emergir també als països que se'ls havien resistit històricament, com Alemanya i Suècia, o en els que sempre havien tingut un rol relativament marginal, com Hongria o els Països Baixos. En tercer lloc, diversos partits populistes de la dreta radical han accedit al grup de partits més grans del seu país. De fet, alguns d'aquests partits són, o bé han estat en algun moment, els més votats del seu país a escala nacional, tant

en eleccions com en enquestes, com és el cas del Partit Popular Danès (DF), el Fidesz, l'FN, el PiS i l'SVP.

Els partits de la dreta radical també han esdevingut més rellevants a l'hora de formar governs. Cada vegada més partits han anat entrant als governs, i de formes diverses. Alguns, com el Fidesz o el PiS, han estat capaços de constituir govern per si mateixos, cosa que només la Unió Democràtica Croata² havia aconseguit a la tercera onada. D'altres s'han convertit en socis oficials de partits no ultradretans en diversos governs de coalició, com l'FPÖ a Àustria, Unió Nacional Atac a Bulgària, Reagrupament Popular Ortodox a Grècia i la LN a Itàlia. Finalment, un grapat de partits han donat suport a governs en minoria d'altres partits no ultradretans, generalment a canvi d'una política d'immigració més estricta, com en el cas del DF danès (2001-11 i 2016-19) o del Partit per la Llibertat (PVV) neerlandès (2010-12).

Tot i que la ultradreta ja va influir en la política durant la tercera onada —per provocar principalment l'enduriment del discurs sobre immigració i els immigrants, i en alguna ocasió aïllada també sobre les polítiques al respecte—, la seva capacitat d'influència ha augmentat significativament durant la quarta onada (vegeu el capítol 7). Com a conseqüència de les tres crisis del segle XXI, la política radical de dretes s'ha desvinculat en gran manera dels partits de la dreta radical populista. Avui molts partits —de dretes— pregonen un discurs nativista, autoritari i populista, brandant l'euroescepticisme, la islamofòbia i l'oposició al *bonisme* i la *correcció política*. Des del canceller austríac Sebastian Kurz fins a la seva fins fa poc homòloga britànica Theresa May, molts polítics de primera fila ja no es limiten a parlar de les polítiques populistes de la dreta radical, sinó que ells mateixos estan aplicant polítiques més estrictes en termes d'immigració, integració i terrorisme.

I la rellevància de la ultradreta ja no es limita només a Europa, si és que mai ho ha fet. Avui, tres dels cinc països més grans del món estan dirigits per un líder de la ultradreta escollit democràticament. Jair Bolsonaro al Brasil i Donald Trump als Estats Units van accedir al poder a través de les llistes de dos partits no ultradretans. Però a l'Índia, en canvi, el primer ministre Narendra Modi és el líder del BJP, el partit que representa el solidificat i ben organitzat moviment hindutva, que inclou grups extremistes violents com l'Associació Nacional de Voluntaris (RSS), de la qual Modi ha estat membre des que tenia vuit anys. I, a Israel, el primer ministre de llarg recorregut Benjamin Netanyahu ha anat alineant progressivament el seu partit de dretes Likud amb els seus diversos socis de coalició ultradretans.

¿El moviment del Tea Party va ser un moviment de la dreta radical populista o un moviment de la dreta més tradicional amb grups i persones de la dreta radical populista? ¿El Partit Republicà dels Estats Units és encara un partit de la dreta tradicional amb un líder ultradretà o Trump ha aconseguit transformar el partit en la seva imatge? ¿On acaba el Partit Conservador britànic i on comencen el Partit de la Independència del Regne Unit (UKIP) o el Partit del Brexit? ¿Encara hi ha alguna diferència fonamental entre el Fidesz i el Moviment per una Hongria Millor (Jobbik), el partit ultradretà original a Hongria, que en els últims anys ha fet campanya a través d'una plataforma més moderada que l'oficialment *conservador* Fidesz?

La incorporació i naturalització de la ultradreta a l'escenari polític —en termes d'ideologia, de polítiques i d'organització— que caracteritza la quarta onada ha fet que els límits entre la dreta radical i la dreta convencional —i en alguns casos l'esquerra, com a la República Txeca i Dinamarca— siguin cada vegada més difícils d'establir.